

Թեան և անուշադրութեան պատճառով մեր հասարակական կարծիքի անշարժ և քնած դրութեան շնորհով:

Գ. Մեհրաբեանց

ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ԻՆՉԻ ԶԷ ԱՅՈՂՎՈՒՄ ԻՆՔՆԱՎԱՐՈՒԹԻՒՆԸ

Մեր անդադար գնահատման ենթարկելով թէ՛ Ռուսաստանի գանապան նահանգների և քաղաքների մէջ գիւղական և քաղաքային ինքնավարութիւնը չէ ածողովում, ժողովրդից բնորոշման պատգամաւորները չեն յաճախում նստորը, այնպէս որ նստորը չեն կայանում մեծ մասամբ, և գործերը դիվում են և չեն վճարում:

Որպէս միջոց, որպէս դարձան այդ տխրալի դրութեան, այդ անհոգութեան ժողովրդի ներկայացուցիչների կողմից, մասնուր և հասարակական կարծիքը առաջադրուեալ էր շատ անգամ կամ հաստատ ուժի նշանակել պատգամաւորներին, ձայնաւորներին, կամ առգանք վերցնել նիստը չեկած պատգամաւորներից:

Այդ առաջադրուած միջոցները անգործ նախան յայտնեցան:

Մեզանում, թիֆլիսում, ինքնավարութեան առաջին տարին նոյն երևոյթ էր նշմարվում, իսկ երկրորդ տարին մեր ինքնավարութիւնը այնքան հաստատ հիւր էր ստացել, այնքան ձգտութեամբ էին յաճախում մեր ձայնաւորները Գումայի նստորը, համեմատելով այնքան շատ գործ վճարեցաւ մի տարվայ մէջ, որ կարելի էր ասել թէ թիֆլիսի ինքնավարութիւնը բոլոր ուսուցող մեծ քաղաքների ինքնավարութիւնից բարձր էր...

Այս տարի կարծես թէ մեր էլ ուզեցինք հետևել ուսուցողների օրինակին և մեր ձայնաւորները սկսեցին անհոգ կերպով վերաբերվել դեպի իրանց պարտաւորութիւնները:

Այդ անհոգութիւնը թէ՛ և անցողական է

երևում և այժմ նստորը կրկին կայանում են, բայց այնու ամենայնիւ մեր մեր պարտաւորութիւն ենք համարում բացատրել այստեղ, թէ ինչ է, մեր կարծիքով, առհասարակ ուսուցող պետութեան մէջ ինքնավարութեան չափողիչը պատճառը:

Մեր սովոր չէ լինելով բնորոշման սիրող բունքի գործադրութեանը և ինքնավարութեան ձեւին, կարծում ենք որ ինքնավարութիւնը կարող է ածողվել, երբ որ մեր տանը նստելով, ժողովը մասին ազդարարութիւն ստանալուց յետոյ, անպարտաւոր, մեր բնիքներին ոչ որի հետ չը տեսնուիլով, ասում ենք, գնում, թէ չը գնում... Եթէ չը գնում էլ խօս 72 անդամներից 24 անպատճառ կը գան...

Եւ շատ անգամ այնպէս է լինում որ 24 էլ չեն գալիս անգամ...

Մեր կարծիքով այդ տեսակ երևոյթ տեղի չէր ունենայ եթէ մեր մտածեցինք ժողովի զահիճից դուրս ձայնաւորների վերջից շարժաններ, կուսակցութիւններ, Ֆրակցիաներ կազմել, որոնցից իւրաքանչիւրը բաղկացած կը լինէր այս կամ այն անարկադի վառ մի և նոյն կերպով նայող մարդիկներից: Եթէ մի 7 կամ 10 մարդից բաղկացած Ֆրակցիա կազմվէր, որ միշտ նստորը կը յաճախէր, իսկայն կը կազմվէր և մի ուրիշ, նրան հասարակ կուսակցութիւն, և այդպիսով նստորը միշտ կը կայանային և մեծ հետաքրքրութիւն կուսակցային...

Մեր պետք է հասկանանք վերջապէս, որ ոչ մի ինքնավարութիւն, ոչ մի ներկայացուցչական հիմնարկութիւն չէ կարող ածողվել և երբէք չէ ածողվել առանց շքանների, Ֆրակցիաների, կուսակցութիւնների:

ԳԵՂԱՐՔՈՒՆԻ ԶՈՒԿԸ ՈՐՈՍԻ ԺՈՂՈՎՐԴԱԿԱՆ ԿԵՐԱՎՈՐ

Այս տարվայ գարնանը թիֆլիսի Գումայի նշանակել մի յայտնի տակաւ, որոշ գին Գեօղայ ընձում որովոր գեղաբնակներ, կամ այնպէս անուանված կարմրախայտ ձկան վառ (Ֆորէլ), աչքի առջև ունեւորվ այն գնան

նա հանգստանում է, իսկ նրա տեղը Աստուածաբանութեան և նրա լապտերի լուսը աւելի թոյլ է քան թէ իրան Աստուծու լապտերի:

Երբ որ երկրաչափ էր լինում, Արամի դայեակը ասում էր՝ Գեօղայ, սիրելիս, այդ ինչին էլ Աստուածը սատանային պատմելով իր մեղքերի համար, չլիքայակալ նստորը է նրան դժուրը, և երբ պատանան երկրի տակ, դժուրը չէ նստած, իր չլիքաները չարժում է, այն ժամանակ երկրաչափ է լինում...

Եւ այդպէս բարի կինը ունէր իր սեփական թէօրիաները գիտութեան բոլոր ճիւղերի մասին կուսուցաբերելով, գեօղայի կենդանաբանութեան, ֆիզիկայի մասին...

Արամը մեծացաւ, նրա ծնողները թէ և աղքատ էին, բայց ոչինչ չէին խնայում իրանց դասակարգ ուսում առնու: Արամը վերջացրեց իր ուսումը գիմնազիում, յետոյ գնաց համալսարան, սկսեց սովորել քիմիաբանութիւնը, դարձաւ մի քանի տարից յետոյ մասնագէտ բնագէտ, տունը հարցաքննութիւն, հրատարակեց միջին անգամ մի քանի փոքրիկ գրքիկներ իր ուսումնասիրած գիտութեան ճիւղից, սպեց իր մի քանի ինքնուրոյն հետազոտութիւններ...

Վերջապէս երիտասարդը վերադառնում է իր հայրենիքը: Աւերոյր է պատմել որքան ուրախացաւ պատու դայեակը, տեսնելով իր մանուկ Արամին, որ հասակ առած մարդ է դարձել... Կամ նրա չափ ուրախութեանից լաց էր լինում և մինչև անգամ առաջին ժամանակ ամառում էր որ խօսի երիտասարդի հետ, նրա հետ միասին նստի վերկենայ... Բայց անցան մի քանի շաբաթներ, և պատուը ու նրա նախկին սանը կրկին այնքան մտերմացան մին միւսի հետ, որ բարի դայեակը մտաւնալով թէ երիտասարդը միւրաքանչիւր չափահասակ ուսում առած մարդ է, կրկին սկսեց նստել երիտասարդի վրայ, որպէս թէ նա էլի այն մանուկ Արամն է... Շատ ժամանակ չանցաւ, և պատուը դարձեալ սկսեց իր հին առակները պատմել, իր ինքնուրոյն թօրիաները բացատրել...

Գեօղայ, սիրելիս, երբ որ Քրիստոսը այնպիսի կեալ և սկսեց քարոզել մարդիկներին Աստուծու կուսքը, ման գալով երկրի վրայ, որտեղ նա ստը զնում էր՝ ձորեր էին գոյանում: Այդպիսով գոյացան ձորեր և սարեր...

Եւ պատու կինը միասին կերպով մտածանում էր որ նրա առաջ կանգնած էր ոչ թէ մանուկ Արամը, որ առաջ հաւատում էր նրա խօսքերին, բայց

գանակներ, որոնք լսվում են քաղաքի բնակիչների կողմից յիշեալ ձկան կապալառուների ձեռքով թանգ վաճառելու մասին: Գումայի ի նկատի ունեւորվ ժողովրդի և համարների վկայութիւնը, համարելով իրան քաղաքային հասարակութեան ներկայացուցիչ, հաւատացած էր որ կատարեալ իրաւունք ունի կարմրախայտ ձուկը թիֆլիսի հասարակութեան և մանաւանդ ժողովրդի աշխատող դասի բազմութեան անհրաժեշտ կերակուր համարել, մանաւանդ տարվայ որոշ ժամանակներում, երբ միայն այնքան լաւ և էժան չէ, ուրեմն Ֆորէլ ձուկը մեզանում մի տեղի է բռնում, և նշանակեց որոշ տակաւ այդ բնական արդիւնքի վրայ:

Պետական կառավարման Անդրիովսեան վարչութիւնը այդ միջոցին կարգադրութիւն էր արել որ Գեօղայ ընթացիկ նրապէ կապալառուները ի հարկէ կամեալով անչափ շահվել և երբէք աչքի առջև չունենալով ժողովրդի օգուանները, աղքատի գեղեցին, իմանալով որ Գումայի մի որոշ տակաւ նշանակեց Ֆորէլ ձկան վրայ: Քաղաքային վարչութեան նշանակված տակաւ 10 կոպէկ էր, իսկ մինչև 1869 թիւը այդ ձուկը ծախվում էր վեց տարի շարունակ մօտաւորապէս 7 կոպէկով: Գեօղայ թէ քաղաքային Գումայի կարող էր 14 կոպէկ նշանակել, այդ գինը բնորոշելով էլ կապալառուները շահվելու ժամանակ կապալառուները ծախում էին բոլորովին կամայական կերպով այդ բնական արդիւնքը և Ֆորէլ գինը հասնում էր մինչև 40 կոպէկ, որ քաղաքի ստորին ժողովրդի բազմութեան համար անհնարին էր վճարել:

Եւ հա՛ս պետական կառավարման վարչութիւնը յայտնում է իրան Գումայի կարգադրութեան դէմ, առնելով կապալառուների կողմը և սխում է անպարտաւորել որ Գումայի բացի միջև և թխած հացից, ուրիշ ուտելիքների վրայ իրաւունք չունի որ և է տակաւ նշանակել:

Բնդհանրապէս Գումայի կատարեալ իրաւունքով ապացուցանում էր որ ոչ թէ միայն իրաւունք ունի, բայց և պարտաւոր է հո-

հասակ առած, բնագէտ և մանուկէտ գեօղայ դարձաւ սրբոտասարդը...

Մեր յարաբերութիւնները Միխիլարանների հետ նոյն են... Մի ժամանակ «Բազմակէտ» հայոց ազգի միակ ընթերցանութեան գիրք էր հայերին լեզուով, բայց այժմ ազգը հասակ առաւ, սեփական, ինքնուրոյն կենքով է ապրում, ունի իր սեփական լեզու, գրականութիւն, ուսումնարաններ, ունի բազմաթիւ ուսում առած մարդիկ... իսկ Միխիլարանի հայրերը, Արամի դայեակի պէս, չարունակում են նոյն առակները պատմել, ինչ որ պատմում էին, երբ որ ազգը մանուկ էր...

Միխիլարանները կարծես քնած էին այդ բոլոր ժամանակ, չը տեսան, չը նկատեցին ինչ է եղել, ինչ է պատանել վերջին ժամանակները, նրանց հրատարակութիւնը դայեակի առակներին նման մնաց նոյն անշարժ, առապելական, ոչինչ զիտնական սկզբունքի վրայ չը հիմնված պատանական դարդակախօսութիւն...

Թերթեցէք «Բազմակէտ» ամբողջ տետրակը, և դուք չէք գտնի նրա մէջ ոչ մի կենդանի յօդուած, ոչ մի կենդանի միտք... Կարծես թէ հայ հասարակութիւնը չը կայ, սեփական կենքը չունի, կարծես թէ այժմ, ինչպէս և առաջ մանուկ Արամի դրութեան պէս մենք էլ, ամբողջ ազգն էլ, միշտ մանուկ պէտք է մնայ:

Բարի է միասին Միխիլարանի հայրերը, որովհետեւ մի ժամանակ դայեակի գիր էին խաղում հայոց ազգի վերաբերութեամբ, անարժ, ոչինչ առաջադիմութիւն չարած, տգէտ, անուս պատու դայեակի նման, կամեալում են և այժմ չարունակել մեզ դաստիարակել, մեզ կրթել, նոյն հնացած, պատանական զրոյցներով...

Մեզ ուրիշ բան չէ մնում անել, եթէ ոչ ներդրումը համարութեամբ լսել նրանց և ակամայ մտալ...

Բացի ստորանից «Բազմակէտ» իրաքանչիւր տողից փչում է կաթիլկուտեան վաճառական թրթրած հոտը...

Բայ անհնր առաջին պատահած երեսը: Ահա բայց արեւը երես 254: Կարգում ենք «Մեծանուն վախճանակ» ի 1876 ամին: Թերթում ենք էլի մի քանի երեսներ նոյն յօդով: Կարգում ենք «Հերման Ֆիչե (Fichte) որդի գերմանացի կողմը Ֆիչե անունի իմաստասիրին, որ գերազանցական գաղափարականութիւն (idealisme transcendantal) ստեղծեց: Իսկ Հերման Ֆիչե ունի բազմաթիւ գրուածք իմաստասիրութեան վրայ,

գալ այն ամենի մասին, որ վերաբերում է քաղաքի ազգաբնակչութեան անտեսական բարեկեցութեան հարցին:

Պետական կառավարման վարչութիւնը հաստատում է որ Գումայի նշանակելով անհոգութեան կապալառուները մեծ գնին և ուրեմն վատում է պետական նիւթական շահերին: Իսկ Գումայի համոզված է որ ժողովրդի օգուանները պետութեան շահերին հակառակ չեն կարող լինել և ապացուցանում է թէ անհոգութեամբ որ այն տակալով (10 կոպէկով) անգամ կապալառուները էլ բաւական պէտք է շահվին: Ինչ ասել կուզէ որ եթէ 14 կոպէկ նշանակվել, կապալառուները շահվին:

Բայց թողնելով կապալառուներին ձկան վրայ ազատ գին նշանակել, այդ կը նշանակէ թոյլ տալ որ Ֆորէլ ձուկը, որ այդքան անհրաժեշտ և անկարող կերակուր է թիֆլիսի ժողովրդի համար, վաճառվի որ թէ միայն 40 կոպէկով վերջին տարիների պէս, բայց գուցէ և աւելի թանգ, ուրեմն անհմտաշէլ կը դառնայ ժողովրդի բազմութեան համար:

Որովհետեւ պետական կառավարման վարչութիւնը բազմեց Գումայի վճարի դէմ, ուստի նորա և Գումայի մէջ ծագած տարաձայնութիւնը պէտք է բնակել աւելի բարձր կայրանում, այն է քաղաքային գործերին վերաբերեալ նահանգական ասեմեանում:

Այդ ասեմանի մէջ նահանգապետը նախագահ է, իսկ քաղաքապետը անբաժնեկից մէկն է: Նահանգական ասեմանը ձայների բազմութեամբ պետական կառավարման վարչութեան կողմը բռնեց, իսկ քաղաքային Գումայի վճարի կողմը մնացին միայն երկու ձայներ նահանգապետի և քաղաքապետի ձայները:

Այժմ քաղաքային Գումայի դժգոհ լինելով նահանգական ասեմանի վճարով, որոշեց հոկտեմբերի 4-ին իր ունեւոր ընդհանուր ժողովի նստում բողոքել կառավարող Սենատը նահանգական ասեմանի վարչութեան վճարի դէմ:

Բայց չեն ողջամտաւ: (Եթէ մեր խելքի բան է, որ քիլոտէր վրա դատողութիւն էք տալիս):

Վերադառնալով կրկին 256 երեսին, մեր աչքին ընկնում են հետեւեալ տողերը:

«Տիկին ժորժ Սանդ, գաղղիացի անուանի վիպասան մատենագիր, միայն բարոյականութեամբ»:

Ահա մի կարծ, ազգու և հասկանալի կենսագրութիւն...

Ընթերցող, այդ տողերը չեն յիշեցնում քեզ Արամի պատու դայեակի զրոյցները: Նա անպատճառ այդ տեսակ հայեացքներ պէտք է ունենար բոլոր գիտնական կանանց, և մանաւանդ տիկին ժորժ Սանդի վրայ...

Ինչ կաւելի պատուելի սուրբ հայրեր, եթէ մենք ձեռնարկը մէկը վրա գրելիք այդ տեսակ կենսագրութիւն:

«Գէորգ Հերման Ֆիչե, հայ-կաթիլկուտեան, անուանի հայկաբան, լեզուաբան ուղղութեամբ»:

Եւ դարձեալ այդ տողերը թէ և վերաբերական լինէին, կարելի է նրանց ճշմարտութիւնը ապացուցանել... Ինչպէս որ թէ կարող ապացուցանելու դուք չէք մի որ և չը մտնել կուս Բովանանէս Մաստաի-Ֆերրէտի ան սի սի ա կ ա ն ու թ ի ը ը, այն ինչ ձեզ, որպէս աստուածաբան տարիներին, վայել էր միայն Աստուծու անսխալականութիւնը ընդունել և աւելի ոչ ոքի:

Իսկ տիկին ժորժ Սանդի մուր բարոյականութիւնը դուք ոչինչով չէք կարող ապացուցանել:

Գուք, անուանի Միխիլարանի հայրեր, դուք որ ձեզ նշանաւոր գիտնականներ էք համարում և աշխարհի աչքերին ձեր ուսումնականութեամբ թող էք փչում, դուք որ քաղաքիւն ունէք «Բազմակէտ» տետրակի «Ցանկ նիւթոց» ամբողջութեամբ ֆրանսիերէն էլ տպել, որ դարձանք քաղաքի թէ ինչ հարուստ նիւթեր ունի ձեզ գիտնական կան (?), անդէս, ինչ քաղաքիւն չունէք տղաւիկ մի թիւրի բովանդակութիւնը ամբողջութեամբ թարգմանել ֆրանսիերէն լեզուով...

Ինչքան կը ծիծաղել ամբողջ աշխարհը կարգաւոր օրինակ ձեր գրած կենսագրութիւնը տիկին ժորժ Սանդի մասին...

Բայց ենք անուկ երես 259 նոյն «Բազմակէտ» և կարգում ենք «Հերման Ֆիչե և ուսումնական»։ Մանիակագոյն լսյ և դարձանութիւն լիմարաց: Այդ ուսումնական (?) յօդով մէջ պատմվում է որ կապոյտ կամ կարմիր գոյնի ապակիներ, կապոյտ կամ կարմիր ներկով քսած սենյակը ամենալաւ միջոց է ուղղելու հիւանդներին, խելագար

